

Ostokokeet alkoholipoliittisena interventiona

Metodisia pulmia ja hallinnallista hämminkiä

Katariina Warpenius

VERTAISARVIOITU
KOLLEGIALT GRANSKAD
PEER-REVIEWED
www.tsv.fi/tunnus

Abstrakti

Artikkelissa pohditaan yhteiskuntatieteellisen kokeellisen tutkimuksen metodisia ongelmia ja asemaa osana hallinnallista valtaa. Esimerkkinä ovat alkoholijuomien myynnin ja anniskelun vastuullisuutta mittaavat ostokokeet, jotka ovat nousseet uudeksi tutkimussuunnaksi myös Suomessa. Ostokokeet voidaan nähdä osana alkoholimarkkinoiden tietoperusteista hallintaa, jossa alkoholikaupan eettisyyden valvontaa on hajautettu markkinoille ja paikallisille viranomaisille. Ostokokeet ovat piilohavainnointia, jossa tutkimusavustajina toimivat lumeasiakkaat osallistuvat todellisiin sosiaalisiin tilanteisiin. Ostokokeisiin liittyy erinäisiä metodologisia ja tutkimuseettisiä pulmia. Menetelmällisiä haasteita ovat muun muassa vertailevan koasetelman kontrollointi, tutkimusavustajien toiminnan vakioiminen ja kenttätöön salassapitokäytännöt. Kenttäkoetilanteessa tehdyn piilohavainnoinnin eettiset pulmat taas kumpuavat siitä, että tutkittavat toimijat eivät tiedä osallistuvansa tutkimukseen. Hallinnallista hämminkiä nostattaa ostokoemenetelmän leviäminen alkoholin vähittäiskauppioiden soveltamaksi itsetarkkailun menetelmäksi ja elinkeinoelämän vastuullisuuden markkinoinnin välineeksi alkoholi-poliittisessa intressikamppailussa.

ASIASANAT: Alkoholipoliittikka, hallinnan analyysi, kokeellinen tutkimus, ostokoe, piilohavainnointi, tutkimusetiikka.

Johdanto

Viime vuosikymmeninä paikallinen alkoholihaittojen ehkäisy on saanut uutta painoarvoa Suomessa (Holmila ym. 2009). Samalla vetoaminen vaikuttavuusnäyttöön on noussut yhä keskeisemmäksi tavak-

si perustella yhteiskuntapoliittisia toimia ja ratkaisuja (Rajavaara 2011). Näin ajatus politiikkatoimien vaikutusten arvioinnista on vahvistunut yhteiskuntapoliittisessa keskustelussa ja uuden julkishallinnon toimintakäytännöissä (Hänninen & Junnila 2012).

Se, että yhteiskuntapoliittisessa päätöksenteossa tukeudutaan vaikuttavuustutkimuksen tuloksiin, ei sinänsä ole uusi ilmiö. Suomessa on pitkä perinne alkoholipoliittisten toimien kokeellisessa tutkimuksessa ja pyrkimyksessä hallita alkoholihaittoja tutkimuksen avulla. Joillakin kokeellisilla kenttätutkimuksilla on ollut huomattavaa merkitystä yhteiskuntapoliittisessa keskustelussa, klassisena esimerkkinä Pekka Kuusen (1956) tutkimus *Alkoholijuomien käyttö maaseudulla: kokeellinen tutkimus alkoholijuomien käytöstä eräissä maalaiskunnissa ja kaupaloissa*. Toisen maailmansodan jälkeinen Suomi voidaan nähdä alkoholipolitiikan tutkimuslaboratoriona, jossa politiikkatoimien vaikutuksia on voitu arvioida erityyppisissä kokeellisissa tutkimusasetelmissa (Simpura 2010). Kuten Jussi Simpura (2012) on todennut, tuskin mitään muuta yhteiskuntapoliittista kysymystä on yritetty maassamme ratkoa tutkimustiedon varassa niin tietoisesti kuin alkoholipolitiikkaa, vaikutuksia ennakkoon arvioiden ja jälkikäteen seuraten.

Paikallisella tasolla toteutetun kokeellisen yhteiskuntatutkimuksen perinne on jatkunut alkoholitutkimuksessa nykypäivään asti. Kokeellisen tutkimustradition nykysovelluksista ehkä eniten yhteiskunnallista vaikuttavuutta on ollut alkoholin myynnin vastuullisuutta mittaavilla ostokoetutkimuksilla, jotka Stakes (nyk. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, THL) toteutti *Paikallinen alkoholipolitiikka* (Pakka) -tutkimushankkeessa vuosina 2004–2006 (Holmila ym. 2010; Warpenius ym. 2010). Ostokokeissa nuorelta näyttävät koeostajat tai humalaista esittäneet näyttelijät testasivat, noudattavatko yritykset vastuullisen myynnin käytäntöjä eli lakisääteistä ikärajakontrollia ja päihtyneille anniskelun kieltoa. Pilottitutkimusvaiheen jälkeen Pakka-toimintamalli on levinnyt laajalle (ks. Warpenius & Holmila 2012), ja sekä paikalliset viranomaiset että alkoholin vähittäiskauppiat ovat omaksuneet koeostot keinoksi testata alkoholin myynnin ikärajojen noudattamista.

Tässä artikkelissa pohditaan yhteiskuntatieteellisen kokeellisen tutkimuksen menetelmällisiä ongelmia ja tutkimuksen asemaa osana hallinnallista vallankäyttöä. Konkreettisine tapaus-tutkimuksina ovat alkoholijuomien myynti- ja anniskelurajoitusten noudattamista mittaavat Pakka-ostokokeet vähittäisliikkeissä ja anniskelupaikoissa. Artikkelin katsaus ostokoetutkimusten toteuttamiseen ja tutkimusmenetelmän leviämiseen Suomessa. Katsausta läpäisevänä näkökulmana on kokeellisen tutkimuksen ymmärtäminen osana yhteiskunnallista hallintaa, mikä ilmenee sekä ostokoeasetelman kysymyksenasettelussa että tulosten ja menetelmien hyödyntämisessä.

Artikkelin keskeinen kysymys on, millaisia metodisia ja eettisiä pulmia ostokoetutkimusasetelmaan liittyy ja miten ostokokeen mittausmetodit ovat levinneet yhteiskunnan itserefleksiivisen ohjautumisen ja intressikamppailujen välineiksi. Artikkelin lähdeaineistona ovat Pakka-tutkimuksen tieteelliset julkaisut ja materiaalit sekä kartoitusdokumentit sittemmin tehdyistä alkoholijuomien ostokokeista Suomessa. Artikkelissa esitellään ensin Pakka-ostokokeet kontrolloituina kvasikokeina, joiden aineisto kerättiin luonnollisen kenttäkokeen kaltaisessa asetelmassa. Tämän jälkeen pohditaan ostokoeasetelmän vahvuuksia ja ongelmia, tutkimuseettisiä kysymyksiä sekä ostokokeen tulosten ja menetelmien hyödyntämistä yhteiskunnassa. Ennen siirtymistä ostokoetutkimuksen problematiikkaan artikkelissa luodaan teoreettinen ymmärrys ostokokeista erityisenä hallinnan muotona, hallintana paikallisten alkoholimarkkinoiden kautta.

Hallintaa paikallisten alkoholimarkkinoiden kautta

Paikallistoiminnan painottaminen alkoholipolitiikassa on Suomessa suhteellisen tuore ilmiö.

Suomen EU-jäsenyyttä edeltänyt alkoholipolitiikka nojasi keskitettyyn alkoholimarkkinoiden valtiolliseen sääntelyyn, jota eri muodoissaan on pidetty pohjoismaisen terveys- ja hyvinvointiperustaisen alkoholipolitiikan kivijalkana (Tigerstedt ym. 2006). Vuoden 1994 alkoholilain voimaantulon jälkeen tämä perusta alkoi rapautua, ja itsenäisesti johdetun kansallisen alkoholipolitiikan toimintaedellytykset heikkenivät (Karlsson 2014). Kun valtiollisen alkoholipolitiikan liikkumavara kaventui ja markkinat osittain vapautuivat Suomen EU-jäsenyyden myötä, asiantuntija- ja tutkijapiireissä virisi kiinnostus paikallisen alkoholisääntelyn tehostamiseen ja vaikuttavuuden arviointiin. Paikallisia alkoholihaittojen ehkäisytoimia kehitettiin ja niiden vaikutuksia arvioitiin kattavissa pilottihankkeissa vuosituhannen vaihteessa (ks. Holmila 1997a; 1997b; 2002). Samalla muotoutui ajatus paikallisesta tutkimus- ja kehittämistoiminnasta ”refleksiivisenä interventiona”, joka tarjoaa kentän toimijoille itseymmärryksen ja alkoholiongelmien hallinnan välineitä (Holmila 1997b).

Paikallista alkoholihaittojen ehkäisyä ja toimien vaikuttavuustutkimusta on luontevaa tulkita brittiosoiologien Peter Millerin ja Nikolas Rosen (2008) jalanjäljissä hajautuneena hallintana, joka on tyypillistä edistyneen liberalismiin pluraalille hallinnalle (vrt. Warpenius 2006; 2011). Michel Foucault'n ajatuksista polveutuva hallinnan analyttinen näkökulma tarkastelee asiantuntijatiedon ja yhteiskunnallisen vallankäytön yhteyksiä ja muunnoksia. Valtaa ei tällöin ymmärretä hierarkkisena ja yksisuuntaisena komentosuhteena hallitsijan ja hallitun välillä, vaan vallankäyttö ilmenee erilaisina hallinnan käytäntöinä ja tietomuotoina, joilla ihmisten arkista elämää ohjataan. Keskeistä on toimijoiden subjektivoituminen tavalla, joka yhdistää yleisyhteiskunnalliset hyvinvointitavoitteet vapaasti toimivien yksilöiden eettisiin valintoihin ja itseohjautuvuuteen. Hallinnan analyysissä huomio kiinnittyy erilaisiin

strategioihin, tekniikoihin ja käytäntöihin, jotka ohjaavat ihmisten elämää ja käyttäytymistä ja jotka tukeutuvat tutkimustietoon eri muodoissaan. (Helén 2004.)

Yhteiskuntatieteelliselle tutkimukselle hallinnan analyysi tarjoaa joustavan tulkinta- tai lähestymistavan empiirisiin ilmiöihin. Näin ollen on ymmärrettävää, että foucault'lainen näkökulma on versonut lukuisia analyttisiä sovelluksia yhteiskunnallisen toiminnan eri aloilta (mm. Binkley & Capetillo-Ponce 2009; Kaisto & Pyykkönen 2010). Yksi hallinnan analyysin keskeinen ajatusvirta kytkeytyy tulkintaan moderneista hallinnallistuneista hyvinvointivaltioista, joissa historiallisesti muotoutuneiden prosessien myötä keskitetyllä valtiovallalla ja politiikalla on taipumus hajaantua lukuisiksi hallinnan käytäntöjen ja tietomuotojen sommitelmiksi (vrt. Helén 2004; Helén & Jauho 2003). Valtion ylätasolta monimuotoisiksi käytännöiksi hajaantunut vallankäyttö tuottaa hallinnallisia sommitelmia, jotka ovat luonteeltaan vuorovaikutuksellisia ja joustavia ja joissa toimijoiden subjektivoituminen yhteiskunnalliseen toimintaan ilmenee myös määrittely- ja tulkintakamppailuina eri toimintakentillä. (Vrt. Autto 2012; Wilson 2009.)

Hallinnan analyysin näkökulmasta Suomen alkoholipolitiikan uusimmat käänteet ja kokeellisen yhteiskuntatutkimuksen ”paluu” ovat kuvaavia esimerkkejä yhteiskunnan hallinnallistumisesta. Keskitetyn alkoholipoliittisen sääntelyn keventymisen myötä ajatus tieteelliseen näyttöön perustuvista toimintamalleista sai uusia sävyjä suomalaisten asiantuntijoiden ja virkamiesten esittämissä politiikkamuotoiluissa 2000-luvun alkuvuosina. Esimerkiksi kansallisen Alkoholiohjelman yhdeksi ohjaavaksi periaatteeksi nostettiin ”toiminnan vaikuttavuus” (STM 2004:7, 3), ja ohjelman tarkoituksena oli kannustaa ”ohjelmakumppaneita” tarttumaan tieteellisesti tehokkaiksi osoitettuihin menetelmiin. Tukeutuminen

tieteelliseen tutkimusnäyttöön oli poliittisesti vetovoimainen hallinnan tekniikka tilanteessa, jossa valtion alkoholipoliittisen sääntelyn väljentyminen johti alkoholinkulutuksen ja -haittojen kasvuun ja jossa valtaa ja vastuuta haittojen hillitsemisestä hajautettiin yhteiskunnan eri toimijoille.

Hallinnallisessa vallankäytössä vaikuttavuustutkimuksista saatava tieto on siis yhä keskeisempi tapa oikeuttaa ja määritellä yhteiskuntapoliittisia toimia ja tavoitteita. Uuden julkishallinnon päätöksentekoprosesseissa ”vaikuttavuus” ja ”tutkimusnäyttö” ovat jopa niin keskeisiä tietomuotoja, että voidaan puhua Marketta Rajavaaran (2011) tapaan vaikuttavuushallinnasta. Tässä hallinnan variaatiossa vaikuttavuustutkimuksen käsitteillä ja tietomuodoilla ohjataan ja perustellaan hallinnan käytäntöjä, mutta ohjaussuunta ei itsestään selvästi virtaa valtion ylätasolta alaspäin, kuten vaikkapa tiedollista konsensusta rakentaneessa komiteatyöskentelyssä tapasi olla. Pikemminkin yhteiskunnallinen vallankäyttö hahmottuu jatkuvana liikkeessä olona, jolloin hallinnan kentillä toimivat subjektit kamppailevat muokaten tulkin-toja hyvinvointipolitiikan päämääristä ja vastuunjaoista (vrt. Autto 2012). Hajaantuneen hallinnan tietomuodot ja käytännöt muovaavat vaikeasti ennakoitavia ja jopa paradoksaalisia asetelmia. Näitä paradokseja kutsun hallinnalliseksi hämmingeiksi, joita tässä artikkelissa valotan käyttäen esimerkkinä suomalaista alkoholipolitiikkaa ja alkoholin ostokokeita.

Suomessa valtiollisten alkoholisääntelyjärjestelmien osittainen purkaminen ei ole merkinnyt täysimittaista markkinavapautta, vaan valtio edelleen sääntelee alkoholimarkkinoiden toimintaa kansainvälisesti verrattuna suhteellisen tiukalla lainsäädännöllä (ks. Karlsson 2014). Juridisen kontrollivallan ja joustavien hallinnan muotojen kytkennät nousevatkin kiinnostaviksi analyysin kohteiksi tarkasteltaessa suomalaisen alkoholipolitiikan muunnoksia ja kokeellisen

tutkimuksen sovelluksia. Stephen Bell ja Andrew Hindmoor (2009) kyseenalaistavatkin ajatuksen valtion hallintoaseman perustavanlaatuisesta hajaantumista ja painottavat, että hierarkkinen ylhäältä alaspäin hallitseminen on edelleen yleisin strategia monilla politiikan kentillä. Niinpä moderneissa yhteiskunnissa vaikuttavat rinnakkain autoritaariset vallankäyttötavat ja uusliberalistiset hallinnan tekniikat, mikä johtaa mutkikkaisiin valtasommitelmiin.

Bell ja Hindmoor puhuvat muun muassa ”hallitsemisesta markkinoiden ja sopimusten kautta” (emt., 115–136), ja tätä ajatusta voi kehittää edelleen analysoitaessa Suomen alkoholimarkkinoiden hajaantuneita hallinnan käytäntöjä. Sosiaalivaltion laajojen alkoholikontrollitehtävien ja täysimittaisen markkinaliberalismin välimaastoon muotoutuu tällöin hallinnallisen vallankäytön kudoksia, jotka ohjaavat ihmisten elämää rajaamalla kuluttajavalintojen ja -vapauden ehtoja mikrotason sosiaalisissa käytännöissä. Tätä hallinnan muotoa kutsun hallinnaksi paikallisten alkoholimarkkinoiden kautta.

Alkoholimarkkinoiden kautta toteutettuihin hallinnan käytäntöihin tavataan alkoholitutkimuksessa viitata vastuullisen myynnin ja anniskelun käsitteellä (*”responsible beverage service”*, mm. Wallin 2004). Yksinkertaisimmillaan alkoholimarkkinoiden vastuukäytännöissä on kyse tilannekohtaisten juridisten rajoitusten toimeenpanosta myynti- ja anniskelutilanteissa: humalaisille ja alaikäisille asiakkaille ei myydä, anniskella eikä välitetä alkoholijuomia. Hallinnan analytiikan näkökulmasta alkoholimarkkinoiden vastuukäytäntöjen painottaminen ilmentää yhteiskunnallisen vallankäytön ja valvontavastuun hajaantumista valtiolta markkinatoimijoille, joilla taas on aiempaa enemmän liikkumatilaa. Vastuullisen myynnin ja anniskelun käytännöt eivät rajoita markkinoiden toimintavapautta sääntelemällä tuotteiden hintoja tai myyntipaikkojen määrää.

Myöskään viranomaisten valvontaresurseja ei käytetä alkoholimarkkinatoimijoiden jatkuvaan tarkkailuun ja sanktiointiin, vaan vastuukäytäntöjen noudattaminen on pitkälti markkinoiden omavalvonnan varassa. Näin alkoholikauppiat subjektivoituvat omien myyntikäytäntöjensä eettisyyttä valvoviksi toimijoiksi, joilla on valtaa määrittellä asiakkaan kuluttajavapauksien rajat myyntitilanteessa: valtio ei suoraan valvo kuluttajia, vaan tämä tapahtuu markkinoiden välityksellä.

Vastuulliset myynti- ja anniskelukäytännöt asetuvat hallinnan analyttisessä lähestymistavassa valtio- ja yksilötasoja välittäväksi kudokseksi, johon alkoholisosiologit viittaavat myös *yhteisöprevention* käsitteellä erotukseksi yksilötason valistus- ja hoitotoimista. Erityistä kantovoimaa myös pohjoismaisessa alkoholihaittojen ehkäisy-tutkimuksessa on ollut yhdysvaltalaisen Harold Holderin (1998; 2000) muotoilemalla järjestelmätason lähestymistavalla yhteisöehkäisyyn (*“a systems approach to prevention”*, mm. Holmila 2002, 19–21; Wallin 2004, 4–5). Holder (2002) on teksteissään viitannut muotoilemaansa toiminnan ja tutkimuksen näkökulmaan myös termillä ”paikallistason alkoholipoliittikka” (*“alcohol policy at the local level”*). Järjestelmätason lähestymistavassa paikallisyhteisön nähdään rakentuvan useista toimijoista, osajärjestelmistä ja prosesseista, jotka yhdessä ohjaavat yksilöiden käyttäytymistä ja määräävät alkoholiongelmien esiintyvyyttä paikallisessa väestössä. Jotta yksilöiden käyttäytymismuutos olisi pysyvää, täytyy ehkäisevän toiminnan vaikuttaa laajempiin rakenteisiin: kulttuurisiin, poliittisiin, ammatillisiin ja taloudellisiin osajärjestelmiin. Keskeinen osajärjestelmä yhteisönäkökulmassa ovat alkoholijuomien viralliset saatavuuskanavat eli alkoholimarkkinat (Holder 2000; Treno & Holder 2004). Näin alkoholihaittojen ehkäisytoimet kääntyvät klinisestä yksilön hoitonaökökulmasta yhteiskunnalliseksi toiminnaksi ja alkoholipoliittiseksi vaikuttamiseksi paikallistasolla.

Alkoholisosiologioiden hahmottelema yhteisötason ehkäisy ja sen taustateoretisoinnit voidaan ymmärtää hallinnallisen sommitelman kaaviokuvaksi. Rose (1999, 176, 188–190) käsitteellistää erilaiset paikalliset yhteisöohjelmat ”hallinnaksi yhteisön kautta” tai ”yhteisöjen ohjelmoinniksi”. Yksinkertaisimmillaan yhteisöjen avulla hallinta tarkoittaa yhteisön sosiaalisen kudoksen hyödyntämistä ihmisten käyttäytymisen suuntaamisessa. Näin ”yhteisö” ymmärretään hyödylliseksi sosiaaliseksi muodostelmaksi, joka ankkuroi ei-valtiolliset toimijat, mukaan lukien paikalliset alkoholimarkkinat, sosiaali- ja terveysuhkien omaehtoisen hallinnan subjekteiksi erilaisten hallinnan käytäntöjen ja tietomuotojen avulla.

Järjestelmä- tai yhteisönäkökulma alkoholihaittojen ehkäisyyn on saanut lisäpontta tieteellisistä meta-analyyseista ja systemaattisista kirjallisuuskatsauksista, joiden johtopäätös on, ettei yksilön kulutus- ja riskikäyttäytymistä voida tehokkaasti ohjata järkeen vetoavalla haittavallistuksella, mediakampanjoilla tai koulujen sosioeettisellä kasvatuksella. Mikäli tieteellinen vaikuttavuusnäyttö nostetaan paikallisten alkoholipoliittisten toimien oikeuttamiskriteeriksi, suositeltaviin toimiin kuuluvat alkoholilain säännösten toimenpano sekä alkoholimarkkinoiden vastuukäytäntöjen tehostaminen paikallisin voimin (vrt. Holder 2000, 845; Holder ym. 1997; Wagenaar ym. 2000). Tehokkaaseen alkoholihaittojen yhteiskunnalliseen ennaltaehkäisyyn tarvitaan myös alkoholijuomien saatavuuden rajoituksia ja tehokasta valvontaa eli yksilön kulutusympäristön sääntelyä (Babor ym. 2010; WHO Europe 2009).

Edellä on esitetty tulkinta, jossa alkoholikauppiaiden harjoittamat vastuulliset myynninvalvontatoimet jäsenyivät hallintana paikallisten alkoholimarkkinoiden kautta. Alkoholikauppiaiden vastuullisuuskäytännöt pyrkivät ohjaamaan yksilöiden elämää ja kulutusikäyttäytymistä siten, että ne palvelevat valtiollisia terveyden ja hyvin-

voinnin edistämistavoitteita, kuten alaikäisten päihitteettömyyttä. Näin varjellaan niiden kuluttajien terveyttä ja hyvinvointia, joiden ei katsota täyttävän autonomisen suvereenin kuluttajan kriteerejä. Kokeellisella vaikuttavuustutkimuksella on oma asemansa alkoholimarkkinoiden kautta tapahtuvassa hallinnassa. Paikallisen alkoholipoliittisen toiminnan vaikuttavuustutkimus ja ostokokeet hahmottuvat hallinnan tietomuodoiksi, jotka mittaavat markkinoiden vastuullisuuskäytäntöjen toteutumista ja näin myötävaikuttavat ihmisten elintapojen markkinaperustaiseen ohjaamiseen.

Ostokoetutkimus vaikuttavuutta mittaavana kvasikokeena

Tutkimuskatsausten perusteella alkoholijuomien oston ja kulutuksen lakisääteiset ikäraajat ovat tehokas alkoholihaittojen ennaltaehkäisy keino – edellyttäen, että lait pannaan käytäntöön (Wagenaar & Toomey 2002). Tällä hetkellä alkolohin myyntiä rajoittavat lait on säädetty monissa maissa, mutta lainsäädännön toimeenpano on tuu. Niinpä useissa EU-maissa alkoholikaupan vastuullisuutta seurataan ostokokein. (Mulder & de Greeff 2013.) Ostokokeilla testataan, noudattavatko yrittäjät lakisääteisiä alkoholien myynnin ja anniskelun vastuukäytäntöjä.

Myös suomalaisessa *Paikallinen alkoholipoliittika* (Pakka) -tutkimuksessa ostokokeet valittiin menetelmäksi, jonka avulla tutkittiin vähittäisliikkeiden myyjien ja anniskeluravintoloiden tarjoilijoiden vastuullisuuskäytäntöjä (Holmila ym. 2009). Monien muiden maiden tavoin Suomen laki kieltää alkoholijuomien myynnin ja anniskelun alaikäisille ja selvästi päihtyneille asiakkaille, ja vastuu myynnin kontrollista on kassa- ja tarjoiluhenkilöstöllä. Pakka-tutkimuksen tavoitteena oli selvittää, vaikuttavatko paikallisesti toteutetut valistus- ja kontrollitoimet siihen, että vähit-

täisliikkeiden myyjät ja anniskeluravintoloiden tarjoilijat tehostavat alkoholijuomien myynnin valvontaa. Tutkittavassa toimintamallissa oli kansainvälisten yhteisöpreventiomallien tavoin useita komponentteja, kuten tarjoilijoiden ja myyjien vastuullisuuskoulutus, yritysten omavalvontaohjelmien kehittäminen, viranomaisvalvonnan tehostaminen, mediatiedottaminen sekä paikallisten työryhmien perustaminen markkinoiden ja viranomaisten yhteistyöfoorumeiksi. Tätä yhteisötason toimintamallia kutsuttiin *Pakka-malliksi* erotukseksi yksilötason vaikuttamisesta. (Emt., 28–66.)

Pakka-ostokoetutkimus oli suomalaisiin olosuhteisiin räätälöity sovellus kansainvälisen vaikuttavuustutkimuksen tarjoamista tutkimusasetelmista. Pakka-tutkimusasetelmaa voidaan luonnehtia kontrolloiduksi kvasikokeeksi, jossa mittaukset tehtiin ennen ja jälkeen tutkittavien toimenpiteiden. (Holmila & Warpenius 2007.) Muun muassa Mikko Forssin ja Ohto Kannisen (2014, 21) mukaan kvasikokeellisessa tutkimuksessa ei voida rakentaa aitoa satunnaistettua vertailuasetelmaa. Kvasikokeellisessa asetelmassa selittävät muuttujat ovat kuitenkin muokattavissa olevia tekijöitä, kuten satunnaistetussa kokeessa. Niinpä Pakka-tutkimukseen valittiin kaksi toimintapaikkakuntaa (Hämeenlinna ja Jyväskylä), joissa Stakesin toimijoiden tukemana kehitettiin Pakka-toimintamallia, sekä kaksi kontrollipaikkakuntaa, joilla Pakka-toimintamallia ei tietoisesti edistetty.

Kvasikokeelliselle tutkimusasetelmalle tyypilliseen tapaan paikkakuntia ei valittu satunnaisesti. Pakka-tutkimukseen etsittiin väestö- ja elinkeinopohjaltaan kokeelliseen tutkimukseen riittävän isoja seutukuntaliittymiä, joilla oli toiminnallisia ja taloudellisia valmiuksia toteuttaa paikallista alkoholipoliittista toimenpidetähtämyksiä. Kontrollipaikkakunnat valittiin vastaamaan tilastollisesti toimintapaikkakuntien väestöpohjaa

ja alkoholielinkeinorakenteita. Kontrollipaikkakuntia ei julkistettu, eivätkä niiden asukkaat, viranomaiset tai paikkakunnilla työskentelevät lähtökohtaisesti tienneet olevansa mukana tutkimuksessa.

Pakka-ostokokeissa kaikki vähittäisliikkeet Hämeenlinnassa ja anniskeluravintolat Jyväskylässä testattiin ennen ja jälkeen paikallisesti toteutettujen Pakka-toimenpiteiden, ja tuloksia verrattiin kontrollipaikkakuntien vastaaviin tuloksiin. Tarkoituksena oli tutkia, tehostuuko elinkeinoelämän vastuullinen alkoholin myynti ja anniskelu paikallisten toimenpiteiden seurauksena: toimintapaikkakunnilla toteutettiin *Paikallinen alkoholipolitiikka* -mallin käytäntöjä, kontrollipaikkakunnilla taas ei. Lähtötasomittaukset tehtiin vuonna 2004 ja jälkimittaukset vuonna 2006. (Holmila ym. 2009.)

Kokeissa mukana olleet vähittäisliikkeet ja ravintolat eivät etukäteen tienneet osallistuvansa tutkimukseen, eikä tutkimuksen aineistonkeruuta paljastettu kauppiaille, ravintoloitsijoille tai muille asiakkaille kenttätöiden kuluessa. Näin Pakka-ostokoetutkimukset voidaan määritellä kontrolloiduiksi kvasikokeiksi, joissa aineistonkeruu toteutettiin luonnollisen kenttäkokeen kaltaisessa asetelmassa. Esimerkiksi Glenn Harrison ja John List (2004) ovat tarkastelleet kenttäkokeen eri tyyppisiä ja linjanneet luonnollisen kenttäkokeen ominaisuuksia (ks. Forss & Kanninen 2014, 23). Luonnollisessa kenttäkokeessa tutkimuskohteet ovat samassa ympäristössä, jossa he normaalisti toimittavat tehtäviään, eivätkä he ole tietoisia siitä, että he ovat mukana kokeessa. Tämä luonnehdinta vastaa hyvin Pakka-ostokokeen kenttätöitä ja aineistonkeruusetelmaa.

Ikärajojen valvontaa testanneissa ostokokeissa tutkimusavustajina toimivat alaikäisiltä näyttävät, mutta 18 vuotta täyttäneet nuoret. Päihtyneille myymisen kieltoa tutkittiin miesnäyt-

telijöiden avustamana. Asiantuntijaraati arvioi sekä nuorten tutkimusavustajien ulkonäön että näyttelijöiden humalaesityksen ennen kenttätöitä. Asiantuntija-arvioiden mukaan humalaesitys täytti ”selvästi päihtyneen” kriteerit, ja näyttelijät saivat alkoholitarkastajilta ja ravintolaelinkeinoedustajilta tarkan ohjeistuksen sekä palautetta, jonka perusteella esitys hiottiin uskottavaksi ja todentuntuiseksi. Asiantuntijoiden ennakkoarvioinnilla pyrittiin takaamaan ostokokeen sisäisen validiteetti eli näyttelijän humalaesityksen ja alaikäisiltä näyttäneiden nuorten kelpoisuus myyjien vastuullisuutta testaavina ”mittareina”.

Ostokoetilanteessa humalaista esittäneet näyttelijät yrittivät ostaa tuopin olutta baaritiskiltä, ja nuoret tutkimusavustajat yrittivät ostaa mietoja alkoholijuomia vähittäisliikkeistä todistamatta ikäänsä. Mikäli myyjät kieltäytyivät myymästä, avustajat poistuivat paikalta. Mikäli avustajille taas myytiin, he toimivat normaalin asiakkaan tavoin. Kunkin testitilanteen jälkeen tutkimusavustajat kirjasiivat seurantalomakkeisiin ostotilanteen lopputuloksen (myi – ei myynyt) ja keskeiset tilannekohtaiset muuttujat (mm. vähittäisliikkeen tai anniskelupaikan tyyppi, myyjän sukupuoli ja arvioitu ikä, kellonaika, liikkeen ruuhkaisuus ja muiden ravintola-asiakkaiden humala-aste). (Holmila ym. 2010; Warpenius ym. 2010.)

Ostokoetulokset raportoitiin kieltoprosentteina: mitä korkeampi kieltoprosentti, sitä tehokkaampaa oli myynnin tai anniskelun valvonta. Ostokoetutkimuksen lähtötasomittaukset paljastivat, että myyjät ja tarjoilijat eivät järjestelmällisesti noudattaneet ikärajalainsäädäntöä ja päihtyneille anniskelun kieltoa. Lähtötasomittauksissa 52 prosenttia toimintapaikkakunnan (Hämeenlinna) vähittäisliikkeistä tarkisti ostajan iän ja kieltäytyi myymästä alkoholijuomia. Kontrollipaikkakunnalla vastaava luku oli 37 prosenttia. (Karlsson ym. 2008.) Anniskeluostokokeissa 23 prosenttia toimintapaikkakunnan (Jyväskylä) ravintoloista kiel-

täytyi myymästä alkoholia humalaista esittäneelle näyttelijälle, ja kontrollipaikkakunnalla vastaava tulos oli 36 prosenttia. Erityisesti yökerhojen tarjoilijat myivät koeostajalle, joten yökerhojen henkilökunnan toimintaa näyttivät ohjaavan humalajuomisen hyväksyvät sosiaaliset normit, ei lainsäädäntö. (Warpenius 2005.)

Tutkimuksen jälkimittauksissa anniskelukiellot yleistyivät toimintapaikkakunnalla tilastollisesti merkitsevästi (23 %:sta 42 %:iin) verrattuna kontrollipaikkakuntaan, jossa Pakka-toimia ei toteutettu anniskelupaikoissa. Kontrollipaikkakunnalla päihtynyttä esittäneelle koeostajalle anniskelu jopa lisääntyi ja kieltoprosentti siis pieneni (36 %:sta 27 %:iin). Anniskelukiellojen yleistymisen toimintapaikkakunnalla, Jyväskylässä, voitiin selittää Pakka-toimintamallilla, sillä tulos ei selittynyt tilannekohtaisilla taustamuuttujilla, jotka vakioitiin analyysimallissa. (Warpenius ym. 2008; 2010.) Vähittäisliikkeissä toimintapaikkakunnan myyjät lisäsivät hieman ikärajakontrollia verrattuna lähtötasoon (52 %:sta 55 %:iin), mutta kontrollipaikkakunnalla vähittäisliikkeiden tarkistusten tehostuminen oli vielä rajumpaa ja kieltoprosentti nousi jopa korkeammaksi kuin toimintapaikkakunnalla (37 %:sta 58 %:iin). Valtion vähittäismyyntimonopolin Alkon liikkeit valvoivat ikärajoja kaikkein tehokkaimmin. Toimintapaikkakunnalla Alkojen kieltoprosentti jälkimittauksessa oli jopa 90 prosenttia. (Karlsson ym. 2008.)

Ostokokeen metodisia vahvuuksia ja pulmia

Näyttelijöiden tai alaikäisiltä näyttävien koeostajien avustamat ostokokeet ovat malliesimerkki etnografisesta piilohavainnoinnista, jossa tutkimusavustajat toimivat peiteroolissa eivätkä tutkimuksen kohteena olevat toimijat tiedä osallistuvansa tutkimukseen (mm. Grönfors 1985,

102–105; Kuula 2006, 165–168). Ostokoeasetelmassa tutkija tekee intervention todelliseen sosiaaliin tilanteeseen, mikä simuloi vuorovaikutussuhteen myyjän ja tutkimusavustajana toimivan lumeasiakkaan välille. Simuloituja tilanteita on kutsuttu myös näkymättömäksi teatteriksi, jossa näyttelijä osallistuu tosielämän tilanteisiin eivätkä muut asianomaiset tiedä, että kyseessä on esitys (Boal 1992).

Koeostajien avustamassa piilohavainnointimenetelmässä oli monia metodisia vahvuuksia. Lumeasiakkaan toiminta tuotti tutkijan havainnoitavaksi vuorovaikutustilanteen, jossa myyjällä tai tarjoilijalla oli lakisääteinen velvollisuus tarkistaa asiakkaan ikä tai arvioida humalatilaa ja tämän perusteella päättää, miten toimia – myydäkö vai kieltäytyä myymästä. Myyjien ja tarjoilijoiden reaktiot koeasiakkaan esitykseen kirjattiin huolellisesti lomakkeisiin, joten tutkijat saivat systemaattista tietoa alkoholikauppiaiden käyttäytymisestä todellisissa myyntitilanteissa.

Tutkimuksen sisäisen validiteetin näkökulmasta sekä humalaesitykset että alaikäisiltä vaikuttaneiden nuorten suoritukset osoittautuivat kelvollisiksi ja erottelukykyisiksi mittareiksi. Lähtötasomittauksissa ostokokeilla saatiin esiin systemaattisia ja tilastollisesti merkitseviä eroja tuloksissa: anniskelupaikoissa naiset ja iäkkäämmät tarjoilijat kieltäytyivät useammin myynnistä kuin miehet ja nuoret, ja yöaikaan, kun muut asiakkaat olivat päihtyneitä, myyntikielloja annettiin tilastollisesti merkitsevästi vähemmän verrattuna alkuiltaan (Warpenius 2005). Myös vähittäisliikkeissä nuorimmat myyjät kontrolloivat ikärajoja laiskemmin kuin iäkkäämmät, ja ruuhka-aikaan myyntikiellot olivat harvinaisempia kuin muina aikoina (Karlsson ym. 2008).

Koeasetelman simuloima vuorovaikutustilanne toi esiin myyjien toiminnan tilastollisesti mitattavia säännönmukaisuuksia, joita muilla mene-

telmillä olisi ollut haastavaa, ellei mahdotonta, todentaa. Pelkällä osallistuvalla havainnoinnilla myyjien toimintakäytäntöjä olisi ollut vaikea saada systemaattisesti dokumentoitua kokeellisen tutkimuksen edellyttämällä numeerisella tarkkuudella, eikä aineistoon olisi saatu riittävää määrää havaintoja tilastollista analyysia varten. Koeostajien avustama piilohavainnointi osoitautui myös hyödylliseksi menetelmäksi, kun tutkittavana oli laiton toiminta, kuten humalaisille anniskelu. Todelliseen sosiaaliseen tilanteeseen viety esitys kirvoitti tutkittavissa toimintatapoja, joita he eivät välttämättä olisi edes tiedostaneet, saati raportoineet haastattelussa tai kyselyssä.

Pakka-ostokoetutkimuksen menetelmälliset haasteet liittyivät ennen kaikkea vaikuttavuustutkimusasetelmien kriteereihin. Kun arvioidaan yhteisötasolla toteutettujen toimien vaikutuksia, kokeellisen vaikuttavuustutkimuksen menetelmälliset vaatimukset ovat tiukkoja. Näitä ovat huolelliset lähtötasomittaukset ennen arvioitavien toimenpiteiden toteuttamista, selkeästi määritellyt alkoholiongelmat, joihin tutkittavat toimet kohdistuvat, pitkäaikainen toimeenpano- ja seurantajakso, jälkimittaus selvästi rajatuin mittarein sekä empiirisesti osoitetut tulokset vaikutuksista, jotka voidaan yhdistää arvioituihin toimiin (mm. Treno & Holder 2004). Tuloksia tulee verrata kontrollialueeseen, jossa arvioitavia toimia ei ole määrätietoisesti kehitetty.

Kokeellisen tutkimuksen menetelmällisiä ongelmia pohdittiin seikkaperäisesti 1960- ja 70-luvuilla, jolloin vaikuttavuustutkimuksen keskeiset keskustelut liittyivät muun muassa kvasikokeen kontrollointiin, mittausten validiteettiin ja kausaalisten vaikutussuhteiden osoittamisen pulmiin (mm. Campbell & Stanley 1963; Cook & Campbell 1979). Nyt tieteellisen vaikuttavuusnäytön aseman vahvistuttua myös kokeellisen tutkimuksen metodiset pohdinnat ovat uudella tapaa ajankohtaisia sosiaalitieteellisessä tutkimuksessa.

Vaikuttavuustutkimusasetelmien soveltaminen sosiaalisen käyttäytymisen ja vuorovaikutuksen tutkimukseen avaa metodisia pulmia, joita ilmeni myös Pakka-ostokoetutkimuksen asetelmassa.

Ensinnäkin tutkimusavustajien ilmiasun ja toiminnan tuli olla mahdollisimman vakioitua, eli kokeen mittarin piti olla standardoitu sisäisen validiteetin takaamiseksi. Lumeasiakkaat ohjeistettiin käyttäytymään samalla tavalla kussakin testitilanteessa: vaatetus, liikkuminen ja dialogin vuorosanat vakioitiin niin tarkkaan kuin mahdollista. Uskottavan humalaroolin ylläpito luonnollisessa kenttätilanteessa vaati näyttelijöiltä improvisaatiokykyä, kun taas nuorilta avustajilta kenttätyö edellytti kurinalaisuutta. Anniskeluostokokeen tuloksia analysoitaessa mitattiin kontekstitekijöiden vaikutusta yksittäisten koeostojen tuloksiin ja havaittiin, että koetilanteen aika, jono baaritiskille, myyjän ikä ja sukupuoli sekä muiden asiakkaiden humala-aste olivat yhteydessä kieltoprosenttiin (Warpenius 2005). Aineiston keruun kenttätyötilanteissa kontekstitekijöiden arviointi ja kirjaaminen jäivät usein avustajien vastuulle, joten näiden dokumentoinnissa saattoi esiintyä subjektiivista vaihtelua.

Toiseksi kenttätyön salassapitokäytännöt olivat oleellisia. Tutkimuksessa pyrittiin siihen, ettei kenttätyö herättäisi epäilyjä tutkimuksen kohteina olleissa myyjissä tai muissa asiakkaissa. Tutkimusavustajien oli noudatettava ennalta laadittuja kiertolistoja. Samalla taattiin, että tutkimusaineistoon karttui riittävä määrä havaintoja tilastolliseen tarkasteluun. Myös tutkimuslomakkeiden huomaamaton täyttäminen ja tulosten dokumentoinnin kätkeminen olivat tärkeitä. Kenttätyöhön rakentui näkyvillä ja piilossa olon tilanteita, etuja takanäyttämöitä. Paljastumisriski tuotti myös stressiä tutkimukseen osallistuville avustajille ja kenttätyötä valvovalle tutkijalle.

Kolmanneksi Pakka-tutkimusasetelmassa oli haasteita, jotka liittyivät sekä tutkimuksen sisä-

seen että ulkoiseen validiteettiin. Monet kokeellisen tutkimuksen asiantuntijat ovat pohtineet koeasetelman vaikutuksia tutkittavien henkilöiden käyttäytymiseen ja edelleen tutkimuksen tuloksiin. Tunnettua on, että tutkittavat voivat muuttaa käyttäytymistään ollessaan tietoisia kokeeseen osallistumisesta. (Vedung 1997, 174–176.) Vaikka Pakka-tutkimuksen aineistonkeruu vähittäisliikkeissä ja anniskelupaikoissa tehtiin ilman, että myyjät tiesivät kenttätyöstä, tutkimushanke itsessään oli kiinteä osa toimintapaikkakuntien vähittäisliikkeiden ja ravintoloiden myyjien ja tarjoilijoiden työnohjausta. Lähtötasomittauksen tulokset raportoitiin palautetietona toimintapaikkakuntien yrittäjille ja medialle paikallisissa seminaareissa jo ennen tieteellistä julkaisemista, ja paikallisia jatkotoimenpiteitä suunnattiin tulosten pohjalta. Tutkimustulosten paikallisella julkistamisella tahdottiin osaltaan havahduttaa yrittäjät tietoisuuteen myynninvalvonnan puutteista jo ennen seurantamittausta. Tutkimuksen tuoma palaute ja paikallisten alkoholiyrittäjien piiriin levinnyt tieto käynnissä olevasta tutkimushankkeesta saattoivat osaltaan vaikuttaa toimintapaikkakuntien myyjien ja tarjoilijoiden käyttäytymiseen ja edelleen lopullisiin tutkimustuloksiin.

Lisäksi ulkopuolisten tutkijoiden antama tuki ja palaute voivat parantaa tutkittavan toiminnan onnistumisedellytyksiä merkittävästi. Pakka-tutkimukseen osallistuneiden toimintapaikkakuntien viranomaiset tiesivät olevansa arvioinnin kohteina, ja he saivat kansallisten kehittäjien tukea toiminnalleen. Todennäköistä on, että toimintapaikkakuntien viranomaiset pinnistelivät ollakseen mallioppilaita. Myös toimintapaikkakuntien valinta saattoi itsessään vaikuttaa koeasetelman tuottamiin tutkimustuloksiin. Kun tutkimus- ja kehittämisprojektia käynnistetään, rahoitusmenettely suosii potentiaalisia onnistujia. Näin oli myös Pakka-tutkimushankkeessa (Holmila ym. 2009). Tästä johtuen paikalliset projektityöntekijät olivat alun perin valikoituneet arvioitavan hankkeen tavoitteiden kannalta edullisella tavalla. Paikallisten toimien tehokkuutta testattiin valikoituneissa ja onnistumisen kannalta ihanteellisissa olosuhteissa, mikä saattaa heikentää tulosten yleistettävyyttä.

Myös kontrollipaikkakunnan viranomaisten toiminta toi arvaamattomuutta tutkimusasetelmaan. Pakka-tutkimuksessa vähittäisliikkeisiin kohdistuneen ikärajaostokokeen vertailuasetelma paljastui julkisen vallan toimijoille myös kontrollipaikkakunnalla. Ilmeisesti valvontaviranomaisilla ollut tieto vertailevasta tutkimusasetelmasta aiheutti kilpailutilanteen toiminta- ja kontrollipaikkakuntien välille. Lopulta kontrollipaikkakunnan viranomaiset tehostivat valvontatoimia jopa enemmän kuin toiminta-alueen alkoholitarkastajat, mikä oletettavasti vaikutti tutkimuksen jälkimittauksen tuloksiin: kontrollipaikkakunnan vähittäisliikkeet valvoivat ikärajoja jopa tehokkaammin kuin toimintapaikkakunnan myyjät. (Karlsson ym. 2008.) Tämä arvioitavan toimintamallin omaksuminen myös kontrollialueella on tyypillinen vaikuttavuusarvioinnin pulma (*“spill-over effect”*, mm. Wallin ym. 2003, 275). Tutkijoilla ei ole keinoja ”valumisen” estämiseksi, sillä on epäeettistä kiistää vertailuryhmän oikeus hyvinvointia edistävien toimien toteuttamiseen. Niinpä ikärajavalvontaa mittaava kontrolloitu ostokoeasetelma ei tältä osin ollut erityisen pitävä.

Yhteisötasoisien kokeellisen tutkimuksen haasteet liittyvät myös tutkimuksen havaintoyksikköön ja syy-seuraus-suhteiden osoittamiseen. Kokeellisen tutkimuksen prototyypinä voitaneen pitää lääketieteellistä kliinistä koetta, mutta yhteisötasoisien toimien vaikuttavuusarviointi on kliinistä tai epidemiologista koeasetelmaa haasteellisempaa. Tutkittava subjekti ei ole alkoholia kuluttava yksilö vaan kulutusta sääntelevä sosiaalinen tilanne, johon paikallisten yhteiskunnallisten toimien kokonaisuus vaikuttaa. Kausaalisten vaikutussuhteiden osoittaminen ei tällöin ole yksiselitteistä.

Tietyissä toimintaympäristössä saadut koetulokset eivät välttämättä ole universaalisti toistettavissa, vaan toimintamalli täytyy sopeuttaa vaihteleviin olosuhteisiin.

Tutkimuseettisiä kysymyksiä ja vastauksia

Ostokokeen tutkimuseettiset ongelmat kumpusivat siitä, että tutkittavat myyjät ja tarjoilijat eivät tienneet olevansa tutkimuksen kohteina simuloiduissa tilanteissa. Kenttätyön salassapitokäytäntöjen vuoksi myyjiltä ja tarjoilijoilta ei voitu pyytää henkilökohtaista suostumusta tutkimukseen, sillä se olisi vaikuttanut tutkittavien toimintaan ja vienyt pohjan kokeelliselta vaikutavuustutkimusasetelmalta. Piilohavainnointi on tutkimusmenetelmänä lähtökohtaisesti ristiriidassa tutkittavien itsemääräämisoikeuden ja vapaaehtoisen osallistumisen arvojen kanssa, minkä vuoksi menetelmästä on käyty kriittistä tutkimuseettistä keskustelua (mm. Grönfors 1985, 102–105; Spicker 2011). Piilohavainnointi kehitettiin alun perin kokeellisen psykologian alalla, ja liike-elämän tutkimuksessa sitä on sovellettu asiakastilanteiden arviointiin (*"mystery shopping"*, Kuula 2006, 161–166). Menetelmän eettiset pulmat korostuvat erityisesti sellaisissa "huijausasetelmissä", joissa tutkija ja tutkittavat voivat syöllistyä laittomaan toimintaan, kuten väkivaltaan tai järjestyshäiriöihin (Spicker 2011).

Piilohavainnointiin liittyvien tutkimuseettisten kysymysten vuoksi eettinen ennakoarviointi oli tärkeää. Pakka-ostokoetutkimus sai Stakesin (nyk. THL) tutkimuseettiseltä toimikunnalta tutkimusluvan, sillä ostokokeiden osalta voidaan esittää useita piilohavainnointia oikeuttavia argumentteja (Karlsson ym. 2008; Warpenius 2005). Tutkimustilanteessa tarjoilijat ja vähittäisliikkeiden myyjät olivat julkisessa työroolissaan, eivät yksityisessä elämänpiirissä. Tutkimus kohdistui siis

ammattityöhön, jolloin tutkittavien yksityisyys oli suojattu. Humalaisten asiakkaiden kohtaaminen tai "papereiden" kysyminen nuorilta asiakkailta oli tarjoilijoille ja myyjille normaalia työrutiinia, ei ravisteleva poikkeustilanne. Niinpä näyttelijän esitys tai nuoren asiakkaan iän tarkistaminen eivät olleet myyjien ammattiarjen sääntöjä rikkova "etnometodologinen interventio", vaan pikemminkin tavanomainen palvelutilanne. Tutkimusetiikan kannalta oli myös oleellista, etteivät avustajat olleet oikeasti alaikäisiä tai humaltuneita, eikä ostokoe näin yllyttänyt myyjiä tai avustajia rikkomään lakia. Koetilanne ei ollut autenttinen: esitys vain simuloi kontrollia vaativan ostotilanteen aidossa sosiaalisessa ympäristössä.

Ostokokeiden aineistojen keruussa ja tulosten raportoinnissa noudatettiin erityistä huolellisuutta. Tulokset raportoitiin paikkakunta- ja liiketyypitasolla, jolloin tutkittavien myyjien ja tarjoilijoiden anonymiteetti suojattiin. Myös tutkimusavustajilla oli vaitiolovelvollisuus yksittäisten koeostojen tuloksista. Näin vältyttiin vahingoittamasta työntekijöiden ja yrittäjien ammattiuskottavuutta tai elinkeinoa. Tietoja yksittäisten yritysten tuloksista ei välitetty viranomaisille tai yritysten johdolle, eikä ostokoetuloksia käytetty viranomaisvalvonnan välineenä, josta olisi koitunut sanktioita yrittäjille tai työntekijöille. Kaiken kaikkiaan ostokoetutkimuksen tarkoituksena oli tukea alkoholihaittojen vähentämistä ja näin palvella yhteiskunnan yleistä etua.

Ostokokeiden tulosten ja menetelmien hyödyntäminen

Ostokokeiden tarkastelu hallinnan tietomuotona avaa kysymyksen siitä, miten tutkimuksen tuloksia ja menetelmiä hyödynnettiin erilaisissa hallinnan käytännöissä tutkimuksen aikana ja sen jälkeen. Ulla Rosenström (2009) ja Christina Boswell (2009) ovat molemmat määritelleet yh-

deksi tutkimustiedon käyttötavaksi instrumentaalisen käytön (vrt. Simpura 2012, 92). Se vastaa toimijoiden välittömiin odotuksiin, ja tietoa käytetään toiminnan muuttamiseen sekä politiikkaohjelmia koskevaan päätöksentekoon melko suoraan ja konkreettisesti (Rosenström 2009, 19–20).

Pakka-toimintapaikkakunnilla tutkimustuloksia sovellettiin käytäntöön tutkimuksen ollessa vielä käynnissä, ja ne toimitettiin paikallisten viranomaisten, yrittäjien ja median tietoon jo ennen tieteellistä julkaisemista. Tuloksiin vedoten paikalliset viranomaiset kannustivat elinkeinotoimijoita tehostamaan vastuullisuuskäytäntöjään. Näin tutkimustulokset antoivat palautetta toimijoille, ohjasivat toimenpiteiden suuntaamista ja motivoivat markkinatoimijoita tehokkaampaan myynninvalvontaan. (Holmila ym. 2009, 26–27.)

Pakka-ostokokeen tuloksia ja aineistonkeruumenetelmiä hyödynnettiin myös kansallisesti. Stakes (nyk. THL) kehitti ikärajaostokokeista toimintamallin, jota THL:n kehittäjät levittivät paikallisten viranomaisten käyttöön vuodesta 2009 alkaen. Osana kansallista Alkoholiohjelmaa Pakka-ostokokeen menetelmästä luotiin yhteiskuntapoliittinen ”preventioinnovaatio”, jota juurrutettiin myös uusien organisaatioiden käyttöön (vrt. Rogers 2002). Tähän mennessä Pakka-ikärajaostokokeita on tehty ainakin kahdellatoista paikkakunnalla (Warpenius 2014).

Pakka-ostokokeiden vanavedessä myös markkinatoimijat omaksuivat ostokoemenetelmän alkoholin myynnin omavalvonnan välineeksi. Yritysten työntekijöiden palvelukäytäntöjä testaava ”mystery shopping”, lumeasiakkaiden suorittamat ostokokeet ja piilotarkkailu, eivät sinänsä ole uusi tai alkoholialalle erityinen toimintamuoto, vaan monet yritykset testaavat työntekijöitään niiden avulla (mm. Kuula 2006, 165–166). Merkille pantavaa on kuitenkin se, että sekä valtion vähittäismyyntimonopoli että yksityiset vähittäisliikkeet

ovat ryhtyneet testaamaan alkoholijuomien vastuullista myyntiä tällä tavoin. Alko on testannut myyjiensä vastuullisuuskäytäntöjä vuodesta 2007 alkaen, ja yksityisiä elinkeinonharjoittajia edustava Päivittäistavarakauppayhdistys (PTY) on teettänyt jäsenliikkeissään ikärajavaltontaa mittavia koeostoja vuodesta 2012 lähtien. Esimerkiksi vuonna 2014 Päivittäistavarakauppa ry:n (PTY) jäsenyrityksissä tehtiin 2 014 alkoholin koeostoa 60:lla eri paikkakunnalla ympäri Suomen, ja nuoren asiakkaan ikä tarkistettiin 72 prosentissa testiestostapahtumista (PTY 2015). Vastaava tulos Alkoissa oli 89 prosenttia (Alko 2015). Vuoden 2013 alusta PTY on ottanut jäsenliikkeissään käyttöön 30 vuoden ikärajatarkistuksen omavalvontarajan, mikä selittää korkeaa kieltoprosenttia myös yksityisissä vähittäisliikkeissä.

Näiden lukujen valossa yksityiset vähittäisliikkeet ovat tehostaneet ikärajavaltontaansa, ja ero Alkojen ja yksityisten vähittäisliikkeiden välillä on kaivannut verrattuna Pakka-ostokoetutkimuksen tuloksiin. Korkeat kieltoprosentit kertovat myös siitä, että ikärajalainsäädännön valvonta on iskostunut alkoholikaupan arkitoimintaan. Tältä kannalta Pakka-ostokoetutkimus ja menetelmän leviäminen olivat alkoholipoliittinen interventio markkinoiden toimintaan.

Hallinnan käytännöstä elinkeinointressien edistämiseen

Tässä artikkelissa on tarkasteltu Pakka-ostokokeita esimerkkinä kokeellisen yhteiskuntatutkimuksen nykysuuntauksista sekä tutkimuksen kytköksestä hallinnalliseen vallankäyttöön. Paikallisesti toteutettujen kokeellisten tutkimusasetelmien paluu yhteiskuntatieteelliseen alkoholitutkimukseen liittyy alkoholipoliittiseen tilanteeseen, jossa alkoholihaittoja pyritään hallitsemaan hajaantu-neilla käytännöillä. Sinänsä kokeellinen vaikutavuustutkimus ei ole uusi ilmiö suomalaisessa

alkoholitutkimuksessa ja alkoholihaittojen hallinnassa. Uutta sen sijaan on toimintaympäristö, jossa vastuuta ja valtaa on delegoitu keskitetyltä valtionhallinnolta paikallisille viranomaistoimijoille sekä elinkeinoelämälle ja jossa vaatimukset toiminnan tehostamisesta tutkimusnäyttöä apuna käyttäen ovat keskeinen arvo.

Kokeellisten vaikuttavuustutkimusten metodikritiikin näkökulmasta kvasikokeellinen Pakka-ostokoasetelma ei ollut kaikilta osin pitävä, vaan kärsi joistain klassisista vertailevan kenttäkoeasetelman menetelmällisistä pulmista, kuten tutkittavien toimintamallien omaksumisesta myös kontrollipaikkakunnalla. Sitä vastoin tutkimuksen yhteiskunnallisen hyödyntämisen kannalta Pakka-ostokoetutkimus kirvoitti merkittäviä vaikutuksia. Alun perin ostokokeita ryhdyttiin toteuttamaan tieteellisessä kvasikokeellisessa tutkimushankkeessa, jonka tavoitteena oli tuottaa vaikuttavuusnäyttöä paikallisen ennaltaehkäisyn tehokkuudesta. Pakka-pilottitutkimuksen jälkeen ikärajakontrollia testaava koeostomenetelmä levisi lyhyessä ajassa niin paikallisten viranomaisten kuin markkinoidenkin käyttöön huolimatta kvasikokeellisen tutkimusasetelman menetelmällisistä rajoituksista – ja jopa ennalta arvaamattomilla tavoilla.

Tällä hetkellä markkinatoimijat soveltavat hankasti koeostojen oman ikärajavalvontansa testaamiseen. Ostokoemenetelmän leviäminen kertoo hallinnan tekniikoiden ja tietomuotojen vahvistumisesta historiallisessa tilanteessa, jossa vastuuta kaupankäynnin yhteiskuntaeettisten periaatteiden noudattamisesta on hajautettu markkinoille. Vastuullisuutta mittaavat ostokoheet ovat näin osaltaan korvanneet valtion viranomaisvalvonnan ja sanktioinnin kurinalaistavia sääntelykäytäntöjä sekä edistäneet vastuukäytäntöjen normalistamista tavanomaisiksi rutiineiksi alkoholin myyntitilanteissa. Samalla alkoholin vähittäismyyjät ovat hallinnallistuneet oman

kaupankäyntinsä eettisyyttä valvoviksi subjekteiksi. Hallinnan perusajatuksia ovat vallankäytön myönteisyys sekä se, että vallankäyttäjän ja -kohteen vastakkainasettelu liudentuu ja viime kädessä kaikki hyötyvät. Juuri näin voisi ajatella käyvän yritysten yhteiskuntavastuun tehostuessa.

Hallinnallista hämminkiä nostattaa kuitenkin se, että Pakka-ostokoetutkimuksen kirvoittamana myös yksityiset markkinatoimijat ovat omaksumineet koeostot toimintansa tarkkailun mekanismeiksi ja edelleen alkoholipoliittisen intressikamppailun välineiksi. Ilmiön taustalla voidaan nähdä käynnissä oleva vastuullisuuskilpailu valtio-omistuksessa olevan Alkon ja yksityisten vähittäisliikkeiden välillä, mikä taas juontaa juurensa jännitteisestä alkoholipoliittisesta tilanteesta. Vastakkaisia alkoholipoliittisia intressejä edustavien tahojen kannanotot ovat kärjistyneet viime vuosina julkisessa keskustelussa. Vähittäiskaupan tavoitteena on purkaa alkoholin vähittäismyyntimonopolin rajoja ja saada ”viinit maitokauppaan”, kun taas muun muassa THL:n entinen pääjohtaja Pekka Puska on esittänyt keskioluen myynnin siirtämistä Alkon liikkeisiin terveys- ja hyvinvointinäkökohtiin vedoten. Yksityisillä markkinatoimijoilla on tässä tilanteessa suuri kannustin todistaa olevansa valtion monopoliliikkeiden veroinen vastuullinen vähittäiskauppias. Tähän ikärajavalvonnan tehokkuutta mittaavat ostokoheet tarjoavat toimivan välineen.

Markkinoiden kannalta alkoholijuomien vastuullisessa myynnissä ei siis ole kyse ainoastaan pyrkimyksestä itseohjautuvaan lainkuuliaisuuteen, vaan markkinatoimijat myös hyödyntävät ostokoheen menetelmää oman toimintansa eettisyyden osoittamisessa ja alkoholipoliittisen asemansa puolustamisessa. Hallinnalliseen vallankäyttöön sisältyy täten ennakoimattomia seurausvaikutuksia. Ostokoemenetelmän leviäminen markkinatoimijoiden käyttöön kumpuaa asetelmasta, jossa yhteiskunnan hallinnallistuminen on muovannut

uudentyyppisiä hajaantuneita kamppailun kenttiä eri sektoreiden välille. Näin elinkeinoelämä voi ajaa alkoholipoliittisia etujaan myös strategisissa vastuukäytännöissä kansallisesti keskitetyn poliittisen painostustoiminnan lisäksi sekä hyödyntää tässä koeostojen tuloksia. Vetoaminen koeostoilla osoitettuun vastuullisuuteen voi tarjota elinkeinoelämälle uusia argumentteja entistä suuremman markkinavapauden puolesta. Tällöin hallinnan harjoittaminen saattaa kääntyä arvaamattomille urille – julkisen vallan edistämistä ohjelmastrategiasta yksityisen elinkeinon alkoholipoliittisten intressien edistämiseen.

Ostokoemenetelmä soveltuu hyvin riippuvuutta aiheuttavien laillisten tuotteiden kaupankäynnin vastuullisuusmittariksi, sillä näiden tuotteiden tarjonta kuluttajille on markkinoilla mittavaa ja avointa, mutta samalla niiden saatavuutta rajataan lainsäädännöllä. Menetelmää onkin sovellettu alkoholin lisäksi myös tupakan ja rahapeli-ien ikärajavälön testaamiseen. On vaikeaa nähdä mitään muuta poliittista ohjelmaa, jonka tutkimiseen ostokoemenetelmä istuisi niin hyvin kuin juridisesti säänneltyjen tuotteiden vastuullisen myynnin tapaukseen. Lähimmät rakenneyhtäläisyydet alkoholipoliittiselle hallinnalle ja vaikutuksia mittaaville kokeellisille asetelmille voisivat löytyä pikemminkin ympäristöpolitiikan kuin perinteisen terveys- ja sosiaalipolitiikan puolelta. Ympäristöriskienkin hallinnassa liikutaan elinkeinointressien, yksilöiden kulutusvapauden ja kestäväen kehityksen ristiaallokossa, jossa ihmisten kulutustottumukset aiheuttavat välitöntä tyydytystä yksilöille ja voittoa markkinoille, mutta hallitsemattomina tuovat pidemmän tähtäimen haittaa sekä kuluttajille itselleen että heidän ympäristölleen.

Yhteiskuntatieteellisen kokeellisen tutkimuksen kannalta Pakka-ostokokeen kaltainen kvasiko-keellinen sovellus henkii paluuta luonnontieteiden suunnasta vaikutteita ammentavaan po-

sitivismin eetokseen. Ostokokeen teoreettinen taustavirtaus on behavioristinen, mikä rajaa tutkimuksen kysymyksenasettelua. Tämänkaltainen tutkimus on kiinnostunut tutkittavien havaittavaa käyttäytymisestä ja heidän reaktiostaan ärsykkeeseen, ei niistä sosiokognitiivisista päätte-ly- ja päätöksentekoprosesseista, jotka välittävät tutkittavien toimintaa. Näin kyse on klassisesta ärsyke-reaktio-asetelmasta, jossa mitataan testin lopputulosta eikä paneuduta sosiaalisten toimijoiden merkityksenanto- ja tulkintaprosesseihin.

Ostokokeen mittaamenetelmän leviäminen markkinoiden ja paikallisten toimijoiden käyttöön muistuttaa kuitenkin siitä, että yhteiskunta- ja sosiaalitieteissä tutkimuksen kohteet eivät suhtaudu välinpitämättömästi kokeellisen tutkimuksen tuloksiin, vaan he herkästi valjastavat tietomuodot palvelemaan omia tarkoituksiaan. Alkoholihaittojen hallinta on esimerkki yhteiskunnallisesta ilmiöstä, jossa elinkeino- ja hyvinvointipoliittiset intressit asettuvat särmikkäästi toisiaan vastaan. Niinpä ei ole yllätys, että juuri tällä yhteiskunnallisen vallankäytön kentällä markkinatoimijat ottivat Pakka-ostokokeen mittaamenetelmät yritysten vastuullisuuden osoittamisen välineiksi.

Kirjallisuus

- ALKO. 2015. "Valvomme myyntiä – mitä se tarkoittaa?" Alkon vuosikertomus 2014. <http://vuosikertomus.alko.fi/asiakkaat-ja-tuotteet/myynninvalvonta> [Luettu 24.8.2015]
- AUTTO, JANNE. 2012. *Päivähoitopolitiikka kamppailuna hyvinvointivaltiosta. Kentät, subjektiasemat ja oikeutukset*. Acta Universitatis Lapponiensis 231. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus.
- BABOR, THOMAS YM. 2010. *Alcohol. No Ordinary Commodity. Research and Public Policy*. Second Edition. Oxford Medical Publications. Oxford: Oxford University Press.
- BELL, STEPHEN & ANDREW HINDMOOR. 2009. *Rethinking Governance. The Centrality of the State in Modern Society*. Cambridge: Cambridge University Press.
- BINKLEY, SAM & JORGE CAPETILLO-PONCE (TOIM.)

2009. *Foucault for the 21st Century. Governmentality, Biopolitics and Discipline in the New Millennium*. Cambridge: Cambridge Scholars Publishing.
- BOAL, AUGUSTO. 1992. *Games for Actors and Non-Actors*. Lontoo: Routledge.
- BOSWELL, CHRISTINA. 2009. *The Political Uses of Knowledge. Immigration Policy and Social Research*. Cambridge: Cambridge University Press.
- CAMPBELL, DONALD T. & JULIAN STANLEY. 1963. *Experimental and Quasi-Experimental Designs for Research*. Chicago: Rand McNally.
- COOK, THOMAS D. & DONALD T. CAMPBELL. 1979. *Quasi-Experimentation. Design and Analysis Issues for Field Settings*. Boston: Houghton Mifflin.
- FORSS, MIKKO & OHTO KANNINEN. 2014. *Miten testata perustulon vaikutuksia? Kenttäkoekulttuurin lyhyt oppimäärä*. Helsinki: Ajatushautomo Tänk. https://www.sitra.fi/julkaisut/Muut/Miten_testata_perustulon_vaiikutuksia.pdf
- GRÖNFORS, MARTTI. 1985. *Kvalitatiiviset kenttätömenetelmät*. 2. painos. Helsinki: WSOY.
- HARRISON, GLENN W. & JOHN A. LIST. 2004. "Field Experiments." *Journal of Economic Literature* 42:4, 1009–1055.
- HELÉN, ILPO. 2004. "Hyvinvointi, vapaus ja elämän politiikka: foucaultlainen hallinnan analyytiikka." Teoksessa *Sosiologian nykykeskusteluita*, toim. Keijo Rahkonen. Helsinki: Gaudeamus, 206–236.
- HELÉN, ILPO & MIKKO JAUHO. 2003. "Terveyskansalaisuus ja elämän politiikka." Teoksessa *Kansalaisuus ja kansanterveys*, toim. Ilpo Helén & Mikko Jauho. Helsinki: Gaudeamus, 13–32.
- HOLDER, HAROLD D. 1998. *Alcohol and the Community. A Systems Approach to Prevention*. Cambridge: Cambridge University Press.
- HOLDER, HAROLD D. 2000. "Community Prevention of Alcohol Problems." *Addictive Behaviors* 25:6, 843–859.
- HOLDER, HAROLD D. 2002. "The Role and Effectiveness of Alcohol Policy at the Local Level. International Experiences." Esitelmä *Debating Public Policies on Drugs and Alcohol* -konferenssissa Trinity Collegessa, Dublinissa, 26.9.2002. <http://www.drugsandalcohol.ie/4288/>
- HOLDER, HAROLD D., ROBERT F. SALTZ, ROBERT B. GRUBE, ANDREW J. TRENO, ROBERT I. REYNOLDS, ROBERT B. VOAS & PAUL J. GRUENEWALD. 1997. "Summing Up. Lessons from a Comprehensive Community Prevention Trial." *Addiction* 92 (Supplement 2), 293–301.
- HOLMILA, MARJA. 1997a. "Päihdehaitat ja yhteisö. Päihdehaittojen ennaltaehkäisy ja sen tutkiminen." *Alkoholipolitiikka* 62:6, 415–425.
- HOLMILA, MARJA (TOIM.) 1997b. *Yhteisö ja interventio. Alkoholihaittojen paikallinen ennaltaehkäisy*. Stakesin tutkimuksia, 73. Helsinki: Stakes.
- HOLMILA, MARJA (TOIM.) 2002. *Asuinalue ja päihdehaitat. Arviointitutkimus ehkäisevästä paikallistoiminnasta Tikkurilassa ja Myllypurossa*. Stakesin tutkimuksia, 122. Helsinki: Stakes.
- HOLMILA, MARJA, THOMAS KARLSSON & KATARIINA WARPENIUS. 2010. "Controlling Teenagers' Drinking. Effects of a Community-Based Prevention Project." *Journal of Substance Use* 15:3, 201–214.
- HOLMILA, MARJA & KATARIINA WARPENIUS. 2007. "A Study on Effectiveness of Local Alcohol Policy. Challenges and Solutions in the PAKKA Project." *Drugs: Education, Prevention and Policy* 14:6, 529–541.
- HOLMILA, MARJA, KATARIINA WARPENIUS, LEENA WARSELL, MINNA KESÄNEN & IRMELI TAMMINEN. 2009. *Paikallinen alkoholipolitiikka. Pakka-hankkeen loppuraportti*. Raportti 5. Helsinki: THL.
- HÄNNINEN, SAKARI & MAIJALIIISA JUNNILA (TOIM.) 2012. *Vaikuttavako politiikkatoimet? Sosiaali- ja terveydenhuolto vaikuttavuusarviointin kohteena*. Helsinki: THL.
- KAISTO, JANI & MIikka PYYKKÖNEN (TOIM.) 2010. *Hallintavalta. Sosiaalisen, poliittisen ja talouden kysymyksiä*. Helsinki: Gaudeamus.
- KARLSSON, THOMAS. 2014. *Nordic Alcohol Policy in Europe. The Adaptation of Finland's, Sweden's and Norway's Alcohol Policies to a New Policy Framework, 1994–2013*. Research 137. Helsinki: THL.
- KARLSSON, THOMAS, KIRSIMARJA RAITASALO & KATARIINA WARPENIUS. 2008. "Onks henkkareita? Ikärajakontrolli alkoholin vähittäismyynnissä." *Yhteiskuntapolitiikka* 73:2, 153–161.
- KUULA, ARJA 2006. *Tutkimusetiikka. Aineistojen hankinta, käyttö ja säilytys*. Tampere: Vastapaino.
- KUUSI, PEKKA. 1956. *Alkoholijuomien käyttö maaseudulla*. Helsinki: Alkoholitutkimussäätiö.
- MILLER, PETER & NIKOLAS ROSE. 2008. *Governing the Present. Administering Economic, Social and Personal Life*. Cambridge: Polity Press.
- MULDER, J. & J. DE GREEFF. 2013. *Eyes on Ages. A Research on Alcohol Age Limits Policies in European Member States. Legislation, Enforcement and Research*. European Commission.
- PTY = PÄIVITTÄISTAVARAKAUPPA RY. 2015. "Ikärajavalvontaa testataan säännöllisesti." <http://www.pty.fi/kaupan-toiminta/ikaerajavalvontaa/ikaerajavalvontaa-testataan-saeannoellisesti> [Luettu 24.8.2015]
- RAJAVAARA, MARKETTA. 2011. "Näyttöperusteista sosiaalipolitiikkaa. Kansalaiset vaikuttavuushallinnan objekteina ja subjekteina." Teoksessa *Sosiaalipolitiikka. Hukassa vai uuden jäljillä?*, toim. Elina Palola & Vappu Karjalainen. Helsinki: THL, 204–226.

- ROGERS, EVERETT M. 2002. "Diffusion of Preventive Innovations." *Addictive Behaviors* 27:6, 989–993.
- ROSE, NIKOLAS. 1999. *Powers of Freedom. Reframing Political Thought*. Cambridge: Cambridge University Press.
- ROSENSTRÖM, ULLA. 2009. *Sustainable Development Indicators. Much Wanted, Less Used?* Department of Biological and Environmental Sciences, Faculty of Biosciences. Helsinki: University of Helsinki.
- SIMPURA, JUSSI. 2010. "Suomi alkoholipolitiikan tutkimuslaboratoriona 1950-luvulta nykypäivään." Esitelmä Alkoholi- ja huumetutkijain seuran juhlaseminaarissa. Helsinki 3.11.2010.
- SIMPURA, JUSSI. 2012. "Suomen parhaiten tutkittu vaikuttavuus. Alkoholipolitiikka valtakunnan tasolla." Teoksessa *Vaikuttavatko politiikkatoimet?*, toim. Sakari Hänninen & Maijaliisa Junnila. Helsinki: THL, 85–95.
- SPICKER, PAUL. 2011. "Ethical Covert Research." *Sociology* 45:1, 118–133.
- STM = SOSIAALI- JA TERVEYSMINISTERIÖ 2004:7. *Alkoholihojtelma 2004–2007. Yhteistyön lähtökohdat 2004*. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2004:7. Helsinki: STM.
- TIGERSTEDT, CHRISTOFFER, THOMAS KARLSSON, PIA MÄKELÄ, ESA ÖSTERBERG & ISMO TUOMINEN. 2006. "Health in Alcohol Policies. The European Union and its Nordic Member States." Teoksessa *Health in All Policies. Prospects and Potentials*, toim. Timo Ståhl ym. Helsinki: Ministry of Social Affairs and Health & European Observatory on Health Systems and Policies, 111–127.
- TRENO, ANDREW J. & HAROLD D. HOLDER. 2004. "Prevention at the Local Level." Teoksessa *The Essential Handbook of Treatment and Prevention of Alcohol Problems*, toim. Nick Heather & Tim Stockwell. Chichester: John Wiley & Sons, 285–297.
- VEDUNG, EVERT. 1997. *Public Policy and Program Evaluation*. New Brunswick & Lontoo: Transaction Publishers.
- WAGENAAR, ALEXANDER C., DAVID M. MURRAY, JOHN P. GEHAN, MARK WOLFSON, JEAN L. FORSTER, TRACI L. TOOMEY, CHERYL L. PERRY & RHONDA JONES-WEBB. 2000. "Communities Mobilizing for Change on Alcohol (CMCA). Outcomes from a Randomized Community Trial." *Journal of Studies on Alcohol*, 61, 85–94.
- WAGENAAR, ALEXANDER C. & TRACI L. TOOMEY. 2002. "Effects of Minimum Drinking Age Laws. Review and Analyses of the Literature from 1960 to 2000." *Journal of Studies on Alcohol* 63, 206–25.
- WALLIN, EVA. 2004. *Responsible Beverage Service. Effects of a Community Action Project*. Stockholm: Karolinska Institutet.
- WALLIN, EVA, THOR NORSTRÖM & SVEN ANDRÉASSON. 2003. "Alcohol Prevention Targeting Licensed Premises. A Study of Effects on Violence." *Journal of Studies on Alcohol* 64, 270–277.
- WARPENIUS, KATARIINA. 2005. "Ett schort stop...! Skådespelare testar krogars serveringspraxis." *Nordisk alkohol- och narkotikatidskrift* 22:6, 385–402.
- WARPENIUS, KATARIINA. 2006. "Näkymätön näyttö. Vaikuttavuusarvioinnin pulmat paikallisprojekteissa." Teoksessa *Projektiyhdistykunnan kääntöpuolia*, toim. Kati Rantala & Pekka Sulkunen. Helsinki: Gaudeamus, 143–160.
- WARPENIUS, KATARIINA. 2011. "Näytön paikka. Miten vaikuttavuustutkimus ohjaa alkoholihaittojen paikallista hallintaa?" *Hyvinvointitiedustaus* 3, 50–54.
- WARPENIUS, KATARIINA. 2014. "Kymmenen vuotta ikärajaostokokeita Suomessa. Tuloksia ja päätelmiä." Pakka 10 vuotta -juhlaseminaari 10.12.2014, Paasitorni, Helsinki.
- WARPENIUS, KATARIINA & MARJA HOLMILA. 2012. "Vaikuttavuusnäyttö ja paikallinen alkoholihaittojen ehkäisy." Teoksessa *Vaikuttavatko politiikkatoimet?*, toim. Sakari Hänninen & Maijaliisa Junnila. Helsinki: THL, 173–178.
- WARPENIUS, KATARIINA, MARJA HOLMILA & HELI MUSTONEN. 2010. "Effects of a Community Intervention on Alcohol Service to Intoxicated Patrons." *Addiction* 105:6, 1032–1040.
- WARPENIUS, KATARIINA, MARJA HOLMILA, HELI MUSTONEN & LEENA WARSELL. 2008. "Omavalvontaa ja viranomaiskuria. Miten paikallinen alkoholihaittojen ehkäisy vaikuttaa humalaisille anniskeluun?" *Yhteiskuntapolitiikka* 73:2, 139–152.
- WHO EUROPE 2009. *Evidence of the Effectiveness and Cost-Effectiveness of Interventions to Reduce Alcohol-Related Harm*. Kööpenhamina: WHO Regional Office for Europe.
- WILSON, CATHERINE. 2009. "Beyond State Politics. Subjectivities and Techniques of Government in Contemporary Neoliberal Social Movements." Teoksessa *Foucault for the 21st Century. Governmentality, Biopolitics and Discipline in the New Millennium*, toim. Sam Binkley & Jorge Capetillo-Ponce. Cambridge: Cambridge Scholars Publishing, 30–44.